

»(NE)PRIMJERENA« ULOGA SPOLA KAO DETERMINATOR PROCJENA NEKIH KARAKTERISTIKA LIČNOSTI

PETAR BEZINOVIĆ, ZORA RABOTEG - ŠARIĆ,
VIKTOR BOŽIČEVIĆ

Filozofski fakultet u Zadru

UDK 159.92

Izvorni znanstveni rad

Ispitanice (N = 52) su u »zadatku percepcije drugih ljudi« procjenjivale osam osoba (4 ženske, 4 muške) prema sažetim biografijama tih osoba. Biografije su sadržavale podatke o spolu, dobi, školskoj spremi, zvanju, porodičnom statusu, interesima i načinu korištenja slobodnog vremena. Inverzijom spola u biografijama dobiven je jednak broj *prema ulozi spola* »neprimjerenih« odnosno »primjerenih« osoba s obzirom na zvanje, životni stil i interese. Ispitanice su vršile procjene tih osoba na skalama socijalnosti, odgovornosti, impulzivnosti, samopoštovanja i općeg zadovoljstva. Također je primijenjena skala stereotipa o karakteristikama spolova. Dobiveni rezultati pokazuju da na nekim skalama postoje razlike u procjenama osoba s istim biografijama, ali različitog spola. Efekti su različiti za različite biografije. Pri tome se pokazuje da se netradicionalno ponašanje muških osoba teže sankcionira nego isto takvo ponašanje ženskih osoba. Na skalama stereotipa o osobinama spolova »neprimjerenost« ulozi odražava se u pripisivanju oblika ponašanja karakterističnih za suprotni spol.

Uvod

Istraživanje uloge spola u društvenim odnosima i ljudskom ponašanju ima dugu tradiciju u području socijalne psihologije. Istraživanja su do osamdesetih godina slijedila utvrđeni *status quo* podijeljenosti društvene uloge žene i muškarca. Osnovna utemeljena paradigma tretirala je razlike među spolovima kao prirodne, anatomske uvjetovane. Teorije razvoja i ponašanja bile su deskriptivne i preskriptivne na toj osnovi. Po njima se točno zna kakve su osobine razvoja žena, odnosno muškarca, i koji su oblici ponašanja karakteristični za svaki spol.

U posljednjoj deceniji, međutim, dolazi do nagle promjene, kako u teoretskom pristupu, tako i u koncepciji istraživanja koja su slijedila. Javlja se nova struja koja naglašava potrebu optimalnog razvoja ljudskih potencijala bez obzira na ustaljene stavove o tome kakva je društvena uloga žene, odnosno muškarca. Ta nova struja, nedvojbeno nastala pod utjecajem feminističkog pokreta iz šezdesetih godina, inicirala je teorije koje naglašavaju da postojeća socijalna struktura, kao i odnos društvenih snaga u zapadnim zemljama, potiču diskriminaciju društvene uloge žena i muškaraca. Ta je diskriminacija utemeljena u djelovanju crkve i obrazovnog sistema, a svakodnevno se proklamira putem filma, televizije i ostalih medija javnog komuniciranja. Takvo djelovanje društvenih snaga neposredno se odražava i u odgoju djece, pri čemu se djevojčice odgajaju da budu dopadljive i glupave, a dječaci snalažljivi i hrabri (primjeri iz skale stereotipa o karakteristikama spolova, Broverman, 1970).

Zbog gore navedenih razloga, razmatranja uloge spola u okviru suvremene psihologije naglašavaju da se maksimalni razvoj ljudskih potencijala može postići tek kada dođe do promjene stavova o društvenoj ulozi spola, a to se može postići drugačijim postupcima socijalizacije, uz globalne promjene socijalnih struktura i odnosa društvenih snaga.

Kod nas je također posljednjih godina porastao interes za istraživanjem te problematike, tako da je na VIII Kongresu psihologa Jugoslavije u Zagrebu, 1981. godine, održana posebna tematska sekcija pod naslovom 'Uloga spola'.

Analiza uloge i statusa ženskog spola u našoj prošlosti (Smiljančić, Gužina, 1981) pokazala je da je žensko dijete u porodici neželjeno, da žena mora biti poslušna, da svoj identitet uglavnom stječe preko muža — zato je udaja jedini cilj kojem mora težiti, vrijednost stječe jedino ako rađa djecu, posebno sinove. Od žene se očekuju sljedeće karakteristike: vjernost, odanost, pokornost, štedljivost, radinost, izdržljivost, lakovjernost, neodgovornost, brbljivost. Od nje se ne očekuju posebne intelektualne sposobnosti. Pri ispitivanju kako odgojni proces utječe na kontakte među pripadnicima suprotnih spolova (Trivunac, 1981), autorica zaključuje da postojeći kulturološki model odgaja dječake i djevojčice u nepomirljive protivnike. U radu u kojem se razmatra odnos dječjih igračaka i uloge spola (Sokolović, 1981), naglašava se zablude o prirodnosti podjele na »ženske« i »muške« igračke. Utvrđene su i spolne razlike u praznovjernosti koje se javljaju u doba puberteta, pri čemu su djevojčice u prosjeku praznovjernije od dječaka (Lugomer, 1981). Razlike se objašnjavaju naglašenim usvajanjem uloge vlastitog spola, karakterističnim za taj uzrast. Čak i analiza tekstova aktualne pop i rock glazbe (Mlađenović, Milekić, 1981) pokazuje postojanje ženskih i muških modela u porukama koje djeca i omladina bezrezervno prihvaćaju. Te poruke u sebi nose patrijarhalno izdiferencirane ženske i muške uloge.

Dakle, izgleda da bez obzira na postojeće razlike u društvenoj strukturi i odnosima društvenih snaga, gotovo da ne postoje razlike u tretiranju uloge spola u zapadnim zemljama i kod nas.

Pri izradi ovog rada nas je prvenstveno zanimalo kakvi su postojeći stavovi prema ulozi muškog i ženskog spola u našoj sredini, i to u studentskoj populaciji, dakle kod generacije koja nastupa i koja će uskoro biti u poziciji da ruši postojeće predrasude i mijenja stavove koji predstavljaju kočnicu prirodnom razvoju ljudskih potencijala. Pri tome polazimo od pretpostavke postojanja primjerene i neprimjerene uloge za pojedini spol. Primjerena je uloga u skladu s tradicionalnim shvaćanjima o tome što treba raditi i kako se treba ponašati žena a kako muškarac, a neprimjerena uloga je ona koja nije u skladu s tradicionalnim shvaćanjima. Naročitu smo pažnju obratili na distinkciju između ponašanja i karakteristika koje su biološki determinirane i prema tome nepromjenljive i ponašanja i osobina koje su determinirane kulturom i koje se prema tome mogu mijenjati. Predmet našeg ispitivanja predstavljale su ove druge.

Metoda

Ispitanici

Ispitanice su bile studentice predškolskog odgoja, razredne nastave i pedagogije (N = 52) sa Filozofskog fakulteta u Zadru. Prosječna starost iznosila je 20,26 godina, a standardna devijacija 1,46 godina. Budući da uz obitelj odgajatelj i nastavnici najviše mogu utjecati na socijalizaciju djece, ovakva skupina činila se relevantnom za problem istraživanja.

Instrumenti

a) Biografije stimulus osoba

U ispitivanju je korišteno 8 biografija osoba primjerenih ulozi spola, po 4 karakterističnih za svaki spol. Selekcija biografija izvršena je na osnovu procjena grupe studenata psihologije (preliminarno ispitivanje, $N=16$) koji su odredili tipičnost biografija za ženski, odnosno muški spol. Na taj način definirana je i primjerenost, a inverzijom spola dobili smo još 8 biografija osoba neprimjerenih po ulozi spola.

Svaka biografija sadržavala je sljedeće podatke: inicijale, spol, bračni status, broj djece, školsku spremu, zvanje, zanimanje, interese i način korištenja slobodnog vremena.

U glavnom pokusu svaka ispitanica je procjenjivala po 4 osobe primjerene (2 ženske, 2 muške) i 4 neprimjerene (2 muške, 2 ženske) prema ulozi spola. Na taj su način zapravo formirane dvije skupine (A i B) od po 26 ispitanica, koje su procjenjivale iste biografije osoba različitog spola.

Primjer biografije:

Osoba A_1 (žena primjerena po ulozi spola)

A. B., žena, 29 godina, udata, dvoje djece. Zaposlena kao odgajateljica u dječjem vrtiću, voli svoj poziv. U slobodno vrijeme uzgaja cvijeće, igra se s djecom ili čita popularne romane.

Osoba B_1 (muškarac, neprimjeren po ulozi spola)

A. B., muškarac, 29 godina, oženjen, dvoje djece. Zaposlen kao odgajatelj u dječjem vrtiću, voli svoj poziv. U slobodno vrijeme uzgaja cvijeće, igra se s djecom ili čita popularne romane.

b) Baterija skala procjene

Procjenjivanje nekih karakteristika ličnosti osoba kojih su biografije ponuđene vršeno je na nizu od 28 adaptiranih bipolarnih skala od 7 stupnjeva, empirijski validiranih i često korištenih u nekim upitnicima ličnosti (CPI, MMPI, EPQ). Procjenjivane karakteristike su bile: socijalnost, odgovornost, impulzivnost, samopoštovanje i opće zadovoljstvo. Te crte ličnosti određene su aprioristički uz pretpostavku njihove relevantnosti za procjenjivanje osoba u socijalnim odnosima.

Među gore navedenim skalama bile su uključene i neke skale iz Brovermanovog (1970) upitnika stereotipija o karakteristikama spolova. Procjene na ovim skalama daju podatke o tome u kojoj mjeri procjenjene osobe posjeduju osobine ponašanja koje većina ljudi pripisuje ženskom, odnosno muškom spolu.

Postupak

Ispitivanje je izvršeno u predavaonicama za vrijeme redovne nastave. Ispitanicama je navedeno da je cilj ispitivanja njihova sposobnost procjenjivanja drugih ljudi. Njihov je zadatak bio da na ponuđenim skalama procjene osobe kojih su biografije pročitali. Nakon izvršenog procjenjivanja objašnjena im je prava namjena ispitivanja.

Rezultati i diskusija

Pretpostavljajući neopravdanost različitog vrednovanja muškaraca i žena s istim biografijama, testirana je hipoteza o nepostojanju razlika u procjenama takvih osoba.

Iz prosječnih vrijednosti procjena na svim skalama za pojedinu crtu ličnosti izračunata je značajnost razlika u procjenama istih biografija za primjerenu i neprimjerenu osobu. Rezultati u Tabeli 1 sadrže značajnosti razlika između procjena žena s tradicionalnom ulogom spola i muškaraca s netradicionalnom ulogom spola, a u Tabeli 2 su prikazane razlike netradicionalnih žena i muškaraca s tradicionalnom, muškom ulogom.

Tabela 1

Značajnost razlika među procjenama istih biografija osoba različitog spola (neprimjereni muškarci/primjerene žene)

Procjene osobina	t(50)=			
	NM1/PŽ1	NM2/PŽ2	NM3/PŽ3	NM4/PŽ4
Socijabilnost	0.28	0.52	0.81	0.15
Odgovornost	3.51 ^a	1.80	2.05 ^b	2.20 ^b
Impulzivnost	3.57 ^a	0.13	2.82 ^a	1.37
Samopoštovanje	2.82 ^a	1.66	0.56	2.63 ^b
Zadovoljstvo	0.82	0.23	0.13	2.18 ^b

Tabela 2

Značajnost razlika među procjenama istih biografija osoba različitog spola (primjereni muškarci/neprimjereni žene)

Procjene osobina	t(50)=			
	PM1/NŽ1	PM2/NŽ2	PM3/NŽ3	PM4/NŽ4
Socijabilnost	0.26	0.72	1.29	0.36
Odgovornost	0.84	3.07 ^a	0.55	1.16
Impulzivnost	0.96	5.55 ^a	2.64 ^b	1.06
Samopoštovanje	0.51	1.52	0.85	0.77
Zadovoljstvo	2.18 ^b	0.59	0.17	0.02

a = $p < 0.01$; b = $p < 0.05$

Dobivene razlike na nekim od ponuđenih dimenzija pokazuju da postoji različitost u procjenjivanju odnosno vrednovanju samo za neke dimenzije (crte ličnosti) i samo za neke biografije. Za razliku od nekih drugih istraživanja (Tilby i Kalin, 1979; Zeldow, 1976) koja su se bavila ispitivanjem razlika u percepciji uloge spola u kliničkoj situaciji, u ovom ispitivanju pronađen je relativno mali broj razlika, no to se može povezati i s relevantnosti kategorija za procjenu (zavisnih varijabli) i biografija koje se procjenjuju i koje (arbitrarno određene) vjerojatno

imaju različito značenje za procjenu uloge spola. Izbor nekih drugih dimenzija za procjenu kao i nekih drugih biografija rezultirao bi i drugačijim odnosom procjena. Općenito je teško uspoređivati rezultate različitih istraživanja na ovom području upravo zbog razlika u izboru stimulus osoba i kategorija za procjenu tih osoba. Ipak redovito smjer značajnosti razlike ide »u korist« tradicionalne uloge spola, odnosno, osobe s takvim ulogama procjenjuju se povoljnije, kao prilagodnije, s više društveno poželjnih karakteristika od osoba s ulogom neprimjerenom spolu. I u ovom ispitivanju najveći broj razlika je u »korist« osoba s tradicionalnom ulogom spola. Takve osobe procjenjene su kao odgovornije i manje impulzivne.

Nešto manji broj razlika u procjenama mogao je biti uvjetovan i time što su u ovom ispitivanju procjenjivane osobe bile »normalne«, za razliku od većine drugih dostupnih istraživanja gdje su procjenjivane patološke osobe.

Ovdje valja naglasiti i to da je dobiven dvostruko veći broj statistički značajnih razlika između neprimjerenih muškaraca i primjerenih žena, nego između neprimjerenih žena i primjerenih muškaraca. To ukazuje na činjenicu da se ponašanje muškaraca koje odudara od ponašanja koje je u skladu s tradicionalnom ulogom muškog spola, drastičnije sankcionira od istog takvog ženskog ponašanja.

Evidentnije razlike u procjenjivanju neprimjerenih i primjerenih uloga utvrđene su na skali stereotipa o karakteristikama spolova. Procjene različitih osoba pokazuju da ispitanice žestoko podliježu društveno uvriježenim stereotipima o muškom odnosno ženskom spolu. Izvršena je usporedba pojedinih skupina biografija. Rezultati su prikazani u Tabeli 3.

Tabela 3

Razlike u intenzitetu procjene na skali stereotipa o karakteristikama spolova $F(1,6) = /$

	PŽ	NŽ	PM
NM	<1	37.00 ^a	16.26 ^b
PM	17.58 ^b	1.32	—
NŽ	46.32 ^a	—	—

a = $p < 0.001$; b = $p < 0.01$

Analiza procjena na skali stereotipa o osobinama spolova potvrdila je ono što je utvrđeno i u pretpokusu, tj. da se osobama koje su prema tradicionalnom shvaćanju primjerene ulozi spola pripisuju osobine ponašanja karakteristične za njihov spol. Analiza procjena istih biografija osoba različitog spola pokazuje da nema razlika u procjenama između primjerenih žena i neprimjerenih muškaraca, odnosno, primjerenih muškaraca i neprimjerenih žena. Pri tome se muškarcima u »ženskoj« ulozi pripisuje karakteristike žena, a ženama u »muškoj« ulozi pripisuju se karakteristike muškaraca. Ostali F omjeri (PŽ—NŽ; PM—NM) su također značajni, a njihova analiza također pokazuje da se osobama koje po svom životnom stilu, zvanju i interesima ne ulaze u okvire tradicionalnog shvaćanja o ulozi njihovog spola, pripisuju osobine i ponašanje koje ispitanici smatraju karakterističnim za suprotni spol.

Ovim smo ispitivanjem, dakle, utvrdili da kod naših ispitanica, budućih odgajatelja, nastavnika i pedagoga, postoji izraženo konformiranje s uvriježenim shvaćanjima o ulozi spola.

Budući da će one u svom budućem radu sudjelovati u procesu socijalizacije mladih, možemo opravdano pretpostaviti da će svoje stavove o tome kakva je društvena uloga spola u odgojnom procesu prenositi mladim ljudima s kojima rade i da će svojim ponašanjem potkrepljivati one oblike ponašanja koji su u skladu s tradicionalnim shvaćanjima o ulozi ženskog i muškog spola. Na taj način neće doprinositi uklanjanju barijera među spolovima.

Ako se složimo s mišljenjem da takva podijeljenost sputava slobodni i optimalni razvoj pojedinca, možemo pretpostaviti negativne reperkusije koje slijede.

Literatura

1. I. K. Broverman, D. M. Broverman, F. E. Clarkson, P. S. Rosenkrantz, S. R. Vogel, »Sex-role stereotypes and clinical judgments of mental health«, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1970, Vol. 34, str. 1—7.
2. G. Lugomer, »Spolne razlike u praznovjernosti«, Rad priopćen na VII Kongresu psihologa Jugoslavije, Zagreb, 1981.
3. L. Mladenović, i S. Milekić, »Ženski i muški model u tekstovima aktuelne rok i pop muzike«, Rad priopćen na VII Kongresu psihologa Jugoslavije, Zagreb 1981.
4. V. Smiljanić, i Lj. Gužina, »Uloga i status ženskog pola u našoj prošlosti«, Rad priopćen na VII Kongresu psihologa Jugoslavije, Zagreb 1981.
5. N. Sokolović, »Dječje igračke i uloga spola«, Rad priopćen na VII Kongresu psihologa Jugoslavije, Zagreb 1981.
6. P. Tilby, i R. Kalin, »Effects of sex-role deviance in disturbed male adolescents on the perception of psychopathology«, *Canadian Journal of Behavioral Sciences*, 1979, Vol. 11, str. 45—52.
7. S. Trivunac, »Kako vaspitni proces sistematski onemogućava potpuni kontakt među pripadnicima suprotnih polova«, Rad priopćen na VII Kongresu psihologa Jugoslavije, Zagreb 1981.
8. P. B. Zeldow, »Effects of nonpathological sex role stereotypes on student evaluation of psychiatric patients«, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1976, Vol. 44, str. 304.

Petar Bezinović, Zora Raboteg - Šarić, Viktor Božičević: »(IN)ADEQUATE«
ROLE OF SEX IN DETERMINING THE ASSESSMENT OF CERTAIN
PERSONALITY TRAITS

Summary

In the assignment of »perception of other people«, the subjects, women students in the Department of Education (N = 52) were asked to assess 8 persons (4 females and 4 males) from their brief biographies, which contained information as to sex, age, education, occupation, marital status, interests, and leisure-time activities. Inverting the sex in the biographies, the same number of »inadequate« and »adequate« personalities was obtained *according to sex role*, with reference to occupation, lifestyle, and interests. These personalities were assessed along the scales of sociability, responsibility, impulsiveness, self-respect, and general satisfaction. The scale of stereotypes of sex characteristics was also applied. The results reveal differences on some scales in assessing persons with identical biographies but of different sexes. Effects vary with different biographies. It appears that non-traditional behaviour of males is sanctioned more reluctantly than the same kind of female behaviour. On the scales of stereotypes of sex characteristics »inadequacy« of the role is reflected in assigning forms of behaviour which are typical of members of the opposite sex.